

TIBETSKÁ KNIHA MRTVÝCH

Z TIBETŠTINY
PŘELOŽIL
JOSEF KOLMAŠ

VYŠEHRA
PRAHA
2017



BARDO THÖDOL
VYSVOZENÍ V BARDU
SKRZE
NASLOUCHÁNÍ

SMYSL A POSLÁNÍ
TIBETSKÉ KNIHY
MRTVÝCH

Podle dávných indických představ, převzatých také starými Tibeťany, se život jedince neomezuje toliko na jedno zrození: založen na skutcích plynoucích z náruživosti a hříšných sklonů jednoho každého, tíhne neustále k novému materializování, k novému uskutečňování – ke znovuzrození. Existence všech živých bytostí je tak nazírána jako nekončící řetěz delších či kratších životních fází přerušovaných toliko smrtí a následným „posmrtným mezistavem“. Poznání, že existování všeho živého představuje bezpočet za sebou se odvíjejících životů přerušovaných pouze smrtí a posmrtným mezistavem, jinými slovy že právě prožívaný život je dočasný, pomíjivý, nutně vyvolává otázku, co se děje při smrti, respektive po ní, než nastoupí nová fáze bytí, anebo také, jak jedna životní fáze vede skrze smrt a posmrtný mezistav k nové životní fázi, k novému zrození?

Buddhisté nespatřují ve smrti pouze vypovězení jistých životně důležitých funkcí, pouhý specifický fyziologický stav těla, vidí v ní především naplnění zákona karmy, neboli dívají se na smrt a nový život jako na důsledek skutků předchozího života. Pravda, i u buddhistů představuje umírání a smrt jistý, z našeho pohledu svérázný, fyziologický proces. Podle buddhistického pojetí to, co se nazývá „individuum“, „osobnost“ a co na sebe bere podobu hmotného těla, sestává ze čtyř elementů – země, vody, ohně a vzduchu, vytvářejících „tělesno“, a z vědomí či ducha, tvořícího „duševno“. Mizení síly držící pohromadě tyto tělesné a duševní projevy bytí je obrazně vyjádřeno jako pohlcování jednoho elementu druhým, vždy nejbliže v řadě stojícím, tj. země vodou, vody ohněm, ohně vzduchem a nakonec vzduchu vědomím. Tuto postupnou vnitřní „absorpci“ prvků doprovázejí určité vnější projevy umírání: ústa a nos vysychají a stahují se, tělesná teplota klesá, dýchání postupně přechází v chrčení atd. V okamžiku, kdy je element vzduchu pohlcen vědomím, vysadí tzv. „vnější dech“, tj. dýchání, a nastane „to, čemu se říká smrt“.

Posléze nastoupí sled tří fází posmrtného mezistavu – barda, a sice bardo hodiny smrti (*'chi-kha'i bar-do*), bardo prapodstaty (*chos-ñid bar-do*) a bardo vznikání (*srid-pa'i bar-do*). – Názorný výklad a poučení o tomto specifickém mezičlánku v řetězu existencí podává právě Tibetická kniha mrtvých.

O této knize budiž však hned zkraje řečeno, že není zdaleka jediným tibetským textem připravujícím člověka na smrt a poskytujícím mu rady a pokyny pro přechod „nebezpečnými stezkami barda“. Z vícera různých názorů na smrt, jak se v průběhu dějin v tibetské společnosti zformovaly, představuje Tibetická kniha mrtvých, jakožto text buddhistický, názor a představy buddhistické, a sice v užším slova smyslu takové, jaké hlásá a jakých se přidržuje jedna ze čtyř hlavních sekt tibetského buddhismu, totiž předreformní sekta Nyingmapa (*Rñing-ma-pa*, „Stará škola“), uchovávající nejstarší domácí tradice tohoto náboženství. V žádném případě také není Kniha mrtvých v Tibetu jediným všeobecně závazným, ba ani obecně známým thanatologickým textem, za jaký by mohla být mylně pokládána na základě všeobecné obliby, které se jí pro její eschatologický obsah už po desetiletí dostává za hranicemi Tibetu.

Přidržujeme-li se i u nás všeobecně vžitého označení díla „Kniha mrtvých“ a nikoli jeho původního tibetského názvu „Hluboké učení o spontánním vysvobození skrze rozjímání o pokojných a hněvivých božstvech“ (*Zab-čhos ži-khro dgongs-pa rang-grol*) či jeho zkráceného pojmenování „Vysvobození v bardu skrze naslouchání“ (*Bar-do thos-grol*), pak tak činíme proto, že o smrti a o posmrtném mezistavu se v knize skutečně pojednává, ale hlavně, že toto pojmenování je pro nás vhodnější a daleko srozumitelnější nežli původní dlouhý a poněkud těžkopádný název.

Teorie existence posmrtného mezistavu (skrt. antarābhava, tib. *bar-do*) není původním výtvořem tibetským, nýbrž sahá svým vznikem až k počátkům buddhismu v Indii, a sdílí tudíž i celou řadu nejdůležitějších nábožensko-mystických představ této země. Třebaže řada indických filosofických škol, např. lókéttaravádinové, mahásanghikové či théravádinové, posmrtný mezistav neuznává, pojednává o něm jako o hotové věci čelný hínajánský učenec Vasubandhu ze 4. až 5. století ve svém díle *Abhidharma-*

kóša (Klenotnice nauky), kde dokazuje existenci „mezistavu“ či „mezibytí“, kterým po smrti procházejí všechny bytosti, a cituje rozcházející se názory různých autorů, pokud jde o délku jeho trvání, již někteří udávají 7 dní, jiní až 49 dnů, jako je tomu také v Tibetické knize mrtvých.

I když se však v Knize mrtvých tu a tam objevují některé myšlenky z *Abhidharmakóši*, kniha jako celek dýchá atmosférou výrazně odlišnou od starých buddhistických škol, totiž atmosférou pozdějšího tantrismu (vadžrajána), skrze nějž pronikly do díla vedle indického mytologického světa s jeho božstvy také některé tibetské domorodé pověry poznamenané buddhismem.

Slovo bardo, dosl. „uprostřed (*bar*) dvou (*do*)“ nebo „mezi dvěma“, jako filosoficko-fyzikální kategorii lze chápat jak ve smyslu prostorovém, jako větší či menší prostor či mezeru mezi jakýmkoli dvěma věcmi, tak časovém, jako delší či kratší pauzu či interval mezi jakýmkoli dvěma událostmi či stavy. Ve skutečnosti všechno, co kolem sebe v daném místě a okamžiku vnímáme, v sobě obsahuje tuto vlastnost „něčeho mezi něčím“.

V naukách vadžrajány se v souvislosti s lidským životem mluví obvykle o těchto bardech:

1. *Skje-gnas bar-do* neboli „stav místa či procesu rození“, čímž se rozumí interval mezi spojením mužského spermatu s ženským vajíčkem v matčině lůně a okamžikem příchodu jedince na svět (doba těhotenství).

2. *Skje-ši bar-do* neboli „stav mezi zrozením a smrtí“, čímž se rozumí celé období právě prožívané fyzické existence. V lidovém pojetí se pod slovem bardo v Tibetu nejčastěji rozumí právě tento náš přítomný život, nacházející se mezi našim životem minulým a budoucím.

3. *Rmi-lam bar-do* neboli „stav snění“, čímž se prakticky rozumí doba spánku od večerního ulehnutí do ranního procitnutí s jemu vlastním stavem podvědomí.

4. *Bsam-gtan bar-do* neboli „stav pohroužení či soustředění mysli“ při meditaci, kdy rovněž dochází k určitým kvalitativním posunům ve vědomí.

5. *'Chi-kha'i bar-do* neboli „stav v okamžiku smrti“, čímž se rozumí interval od chvíle, kdy jedinec začne umírat, až do okamžiku, kdy u něho „dochází k oddělení ducha od těla“. Tento

interval, představující první fázi posmrtného mezistavu, trvá podle Knihy mrtvých zpravidla tři a půl dne, tj. půl týdne, a je charakterizován stavem úplného bezvědomí.

6. *Čhos-nīd bar-do* neboli „stav [zakoušení] pravé či konečné podstaty [všech jevů]“, čili poznávání vlastní prapodstaty, vlastního prabytí, nastupující po definitivní smrti, kdy se člověk z bezvědomí postupně probírá k novému, zbystrněnému vědomí a získává „duchové (nehmotné) tělo“. V tomto stavu, představujícím druhou fázi posmrtného mezistavu, prožívá zemřelý věci novým způsobem. Tato fáze bývá také někdy nazývána první fází posmrtných prožitků. V prvních sedmi symbolických dnech pokojná (*ži-ba*) a v následujících sedmi dnech hněvivá (*khro-bo*) božstva mu zrcadlí jeho vlastní sklony a impulsy.

7. *Srid-pa'i bar-do* neboli „stav vznikání“ je poslední ze tří fází posmrtného mezistavu, bezprostředně již předcházející stavu *skjegnas bar-do* (viz výše). Tato fáze, nazývaná také někdy druhou fází posmrtných prožitků, zaujímá delší čas až do 49. dne celkového trvání posmrtného mezistavu a je charakterizována zpočátku pokusy o zamezení znovuzrození cestou „uzavření brány lůna“ a posléze přípravami na nové zrození (převtělení) do některého ze šesti stavů sansárové existence.

Z vyjmenovaných bardových stavů pojednává Kniha mrtvých pouze o posledních třech, zachycujících relativně krátký časový úsek od fyzického skončení jedné existence do započetí druhé existence jednoho a téhož subjektu.

Klasifikování jedincovy existence bezprostředně po jeho smrti do tří bardových stavů není u tibetských náboženských myslitelů samoúčelné. Obecně vzato představuje každé bardo svého druhu kritický moment, mezní situaci mezi stavem starým (předchozím) a stavem novým (následujícím). A podle toho, jak kdo dokáže tohoto okamžiku využít, může se mu bardo stát buďto šancí (to když člověk využije zvláštní síly, kterou je schopen v krajní situaci vyvinout, ke správnému ocenění vlastní situace), nebo překážkou (to když člověk kvůli mimořádnosti a napjatosti situace je zmaten a nereaguje správně) na cestě za tím, co je pro každého buddhistu nejhlavnějším – za vysvobozením z koloběhu sansárových existencí a dosažením nejvyššího stupně osvícení v podobě buddhovství.

Centrální myšlenkou a vůdčí ideou Tibetské knihy mrtvých tedy nejsou smrt, respektive posmrtný mezistav samy o sobě, nýbrž – jak už ze samotného tibetského názvu díla vyplývá – vysvobození. Tím se Kniha mrtvých zcela organicky řadí k ostatním buddhistickým naukám, které všechny konečkonců usilují o jedno: ukázat na četné nejrůznější prostředky, jež má věřící podle svých schopností a předpokladů volit k tomu, aby dosáhl vysvobození. Úkolem Knihy mrtvých pak je ukázat, jakou specifickou úlohu v tomto snažení hraje smrt a posmrtný mezistav. Správně pochopit základní myšlenku Knihy mrtvých a tím i tibetské představy o smrti a posmrtném mezistavu předpokládá proto správně porozumět buddhistické představě o vysvobození.

Vysvobozením (*grol*), zjednodušeně řečeno, se rozumí vysvobození od muk a strastí sansárové existence. A co je strastné? V buddhistických textech je to definováno nejčastěji takto: „Zrození je strastné; nemoc je strastná; smrt je strastná; spojování s věcmi nemilými je strastné; odlučování od věcí milých je strastné – zkrátka: patero skupin lpění je strastné.“ A původ strasti? – „Žízeň žádosti, žízeň vznikání, žízeň zániku.“ a bezpočet dalších vášní či „morálních jedů“, jakými jsou chtíč, nenávisť, nevědomost, pýcha, závist atd.

Hříšné sklony svádějí lidi ke konání špatných, „černých“ skutků a k zanedbávání dobrých, „bílých“ skutků. Tyto skutky (skrt. karma, tib. *las*), projevující se v činech, slovech a myšlenkách, mají vliv na osud lidí jak v jejich přítomném životě, tak zejména v jejich životech příštích. Dobrá karma umožňuje příští zrození v některém ze tří stavů blaženství – jako bůh, polobůh či člověk, naproti tomu špatná karma způsobuje zrození ve třech stavech zatracení – jako zvíře, hladový duch či bytost uvržená do pekla. Ovšem všechny tyto existence jsou ve své podstatě strastné, neboť i bohům ve vsí jejich blaženosti a nádheře je souzeno jednou zemřít.

Smyslem úsilí o vysvobození je tudíž vymknout se karmovému zákonu, a tím se vymanit z bludného kruhu stále nových, strastiplných existencí v šesteru stavech sansárového bytí a dospět do stavu „vyjití ze strasti“ (*mja-ngan-las 'das*), jak se v tibetštině obrazně nazývá nirvána. Nirvána je tak stav bytosti